

Maria Januszczyk

ORCID: 0000-0001-8509-3418

**NIEHUMANITARNOŚĆ PRZEPISÓW W ZAKRESIE
DZIAŁALNOŚCI CYRKOWEJ Z UDZIAŁEM
ZWIERZĄT JAKO ARGUMENT ZA NOWELIZACJĄ
USTAWY O OCHRONIE ZWIERZĄT I AKTÓW
POCHODNYCH**

**INHUMANITY OF REGULATIONS ON CIRCUS PERFORMANCES
INVOLVING ANIMALS AS AN ARGUMENT FOR
THE AMENDMENT OF THE ANIMAL PROTECTION ACT
AND RELATED ACTS**

Abstract

The article explores the issues of circus performances involving animals based on the legal regulations in force in Poland. It contains a short history of the circus and outlines the development of legal institutions regulating its activity according to the legislation of various countries. Moreover, the article discusses current Polish legislation, pointing to its inaccuracies, and provides examples of ineffective law enforcement. It also presents the attempts of local authorities intended to limit circus shows with animals, advances arguments in favor of changing the existing regulations, and formulates *de lege ferenda* postulates.

KEYWORDS

animal rights, circus, influence of public opinion on the law, animal welfare

SŁOWA KLUCZOWE

prawa zwierząt, cyrk, wpływ opinii publicznej na prawo, dobrostan zwierząt

W ciągu ostatnich lat postawa polskiego społeczeństwa wobec wykorzystywania i eksploatacji zwierząt uległa dynamicznej zmianie. Badania naukowe pozwalają nam na bliższe poznanie procesów, jakie zachodzą w psychice poszczególnych gatunków, dzięki czemu coraz częściej postrzegamy zwierzęta jako istoty myślące, a przede wszystkim zdolne do odczuwania emocji takich jak strach, stres czy ból. Coraz więcej osób traktuje je jako istoty posiadające swoje własne prawa i status moralny¹.

Rosnąca liczba organizacji oraz ruchów społecznych walczących o dobrostan zwierząt przyczynia się nie tylko do szerzenia świadomości społecznej w tej dziedzinie, lecz przede wszystkim pozwala na wywieranie coraz mocniejszego wpływu na wprowadzanie zmian w zakresie prawa stanowionego. Na przykładzie działalności cyrkowej z udziałem zwierząt można jednoznacznie stwierdzić, że opinia publiczna wywiera silny nacisk na ustawodawcę nie tylko w Polsce, ale także na świecie, powodując wprowadzanie w prawnych porządkach krajowych zakazów dotyczących wykorzystywania zwierząt w cyrkach.

Gdy spojrzymy na historię, sztuka cyrkowa z udziałem dzikich zwierząt mogłaby wydawać się czymś nierozzerwalnym. W starożytności jedną z popularniejszych rozrywek były organizowane na rzymskich arenach pokazy polegające na walce i zabijaniu dzikich zwierząt. Zwierzęta sprowadzano z rozmaitych stron świata – im bardziej egzotyczne gatunki udało się zdobyć, tym większa publika pojawiała się na Forum Romanum. Martwe, zwierzęce ciała gęsto ścieliły się pod nogami gladiatorów wyszkolonych do walk, choć i oni często nie uchodzili z życiem². W średniowieczu z kolei powszechnym zjawiskiem były widowiska uliczne, które można było oglądać przy okazji jarmarków miejskich. Importowanie dzikich zwierząt z zagranicy stało się zbyt kosztowne, zatem artyści rezygnowali z tego rodzaju „dodatków” i starali się skupiać uwagę widzów na sobie. Pokazy z udziałem zwierząt stały się wówczas rozrywką klas wyższych. W XVIII w. Philip Astley, którego określa się mianem „ojca nowoczesnego cyrku”, spopularyzował tresurę zwierząt domowych takich jak świnie, psy czy

¹ D. DeGrazia, *Prawa zwierząt. Bardzo krótkie wprowadzenie*, Kraków 2014, s. 27.

² R. Hughes, *Rzym*, Warszawa 2013.

ptactwo³. Szybko jednak okazało się, że nie jest to wystarczające, by zaspokoić rozmaite gusta widzów i działalność swoją rozpoczęli poskramiacze dzikich zwierząt, a sama idea ukazania podrzędności zwierząt wobec człowieka stała się głównym punktem cyrkowego *show*.

W 1903 r. treser Frank C. Bostock wydał książkę, w której opisał techniki, jakich używał, by podporządkować sobie swoich podopiecznych, podkreślając wielokrotnie, że tresurą w praktyce jest narzucenie zwierzęciu takich zachowań, które są sprzeczne z jego naturą⁴. Choć od wydania książki upłynęło już sporo czasu, to opisane w niej metody wydają się być dość aktualne. Bostock wprost stanowił o przeznaczeniu kijów, prętów czy batów służących do zadawania nieposłusznym zwierzętom bólu, a które po dziś dzień możemy zaobserwować w rękach treserów podczas widowisk cyrkowych⁵. Niewiele później swoje doświadczenia opisywał również Albert Court, który wówczas został okrzyknięty mianem „delikatnego tresera”, choć i w jego książce możemy odnaleźć wiele krwawych i brutalnych opisów ukazujących postępy w przygotowaniu do występów na arenie dzikich kotów i niedźwiedzi⁶.

Od lat 70. XX w. możemy zaobserwować fundamentalne zmiany, które upowszechniły się dzięki ruchom walczącym o prawa zwierząt, sprzeciwiającym się niehumanitarnej tresurze i wykorzystywaniu zwierząt w celach rozrywkowych, które z czasem zyskiwały coraz to większą przychylność w społeczeństwie. Ewolucja kultury oraz rozwój techniki, dzięki której zyskaliśmy dostęp do rozmaitych rozrywek, wpłynęły na zmniejszenie przyzwolenia społeczeństwa na działalność cyrkową z udziałem zwierząt. Presja ze strony obywateli napędzana przez aktywistów i organizacje walczących o prawa zwierząt i ich dobrostan pozwoliła na to, by idea cyrku bez zwierząt przełożyła się także na prawo stanowione.

Pierwszym aktem prawnym uchwalonym w celu przeciwdziałania okrucieństwu wobec zwierząt na arenach cyrkowych, a także temu obecnemu za kulisami, była ustawa 4040, która została opublikowana 1 lipca 2009 r. Działania aktywistki Anity Serrano Revollo, która uczestniczyła w tworzeniu projektu ustawy, umożliwiły jego przegłosowanie przez boliwijski Kongres. Pierwszy artykuł wspomnianej ustawy jasno określa cel jej wprowadzenia, którym jest wyeliminowanie wykorzystywania zarówno zwierząt dzikich, jak i domowych w pokazach cyrkowych na terenie całego kraju, oraz definiuje taką praktykę jako akt okrucieństwa wobec zwierząt⁷. Wprowadzono także odpowiednie sankcje

³ T. Franc, *Kilka uwag o ochronie zwierząt wykorzystywanych w cyrkach*, „Przegląd Prawno-Ekonomiczny” 2019, nr 1(46), s. 257–258.

⁴ F. C. Bostock, *The training of wild animals*, The Century Co., New York 1903, <https://www.gutenberg.org/files/61589/61589-h/61589-h.htm?fbclid=IwAR1VcSF6N1bWdMOhbLmHD-fUbXK8aOLX6EoINFcI7FLW Wonn2z3hjXKrIV3s> (dostęp: 13.08.2020 r.).

⁵ M. Biłak, *Tresura w cyrkach*, 2018, <http://animalus.eu/tresura-w-cyrkach/> (dostęp: 28.12.2020 r.).

⁶ A. Court, *Wild Circus Animals*, London 1954.

⁷ Boliwia LEY No 4040 del 17 Junio 2009, „Gaceta Oficial de Bolivia” No 0039.

pieniężne za złamanie zakazu, umożliwiono urzędnikom konfiskatę zwierząt oraz późniejsze ich przetransportowanie do bezpiecznych sanktuariów. Przedstawiciele poszczególnych szczebli władzy zobowiązano natomiast do przestrzegania, a także upowszechniania ustawy. W ślad za Boliwią poszło Peru, gdzie w 2011 r. prezydent Alan Garcia podpisał podobną ustawę w następstwie długoletniej kampanii prowadzonej przez Animal Defenders International zakończonej dochodzeniem w sprawie cierpienia zwierząt cyrkowych. Ustawa ta swym zakresem przedmiotowym obejmowała jedynie dzikie zwierzęta.

Wraz z narastającymi obawami co do etyki wykorzystywania zwierząt w celach rozrywkowych, także poszczególne państwa europejskie kolejno rozpoczęły wprowadzanie ograniczeń prawnych dotyczących udziału wszystkich lub tylko dzikich zwierząt w cyrkach w swoich porządkach krajowych. Absolutnym pionierem w tej kwestii jest Austria, która jako pierwsza wśród państw członkowskich Unii Europejskiej, bo z początkiem 2005 r., zakazała udziału dzikich zwierząt w cyrkach. Należy przy tym zaznaczyć, że Federalna ustawa o ochronie zwierząt (TSchG)⁸ bardzo kompleksowo reguluje warunki i wymogi, jakie musi spełnić właściciel zarówno zwierzęcia przetrzymywanego w domu, jak i zwierząt wykorzystywanych w rolnictwie. W art. 13 TSchG wprowadzono ogólną zasadę stanowiącą, że „zwierzęta można trzymać tylko wtedy, gdy na podstawie ich genotypu i fenotypu (...) oraz zgodnie z uznanym stanem wiedzy naukowej trzymanie ich w niewoli nie wpłynie negatywnie na ich dobrostan”. Następne artykuły są poświęcone obowiązkom nakładanym na właścicieli, którzy powinni zapewnić zwierzęciu odpowiednią przestrzeń, swobodę poruszania się, schronienie przed niedogodnymi warunkami atmosferycznymi, a także opiekę weterynaryjną i wyżywienie właściwe ze względu na gatunek, wiek i stopień rozwoju zwierzęcia. Opiekunowie zaś powinni być odpowiednio wykwalifikowani, posiadać niezbędną wiedzę oraz umiejętności zawodowe. Jak już wspomniałam wyżej, art. 27 TSchG zakazuje udziału dzikich zwierząt w występach cyrkowych, natomiast zwierzęta domowe przetrzymywane na potrzeby cyrku powinny mieć zapewnione takie same warunki, jak zwierzęta będące pod opieką prywatnych właścicieli. Federalny Minister Zdrowia i Kobiet na podstawie ustawy może wydać specjalne zezwolenie dotyczące przetrzymywania i udziału zwierząt w cyrkach, po wcześniejszym spełnieniu wymagań zawartych w przytoczonym akcie prawnym oraz wydanych na jej podstawie rozporządzeń, zapewnieniu odpowiedniej opieki weterynaryjnej oraz wykazaniu przez wnioskodawcę, że jest on w stanie zapewnić odpowiednie kwatery zimowe dla zwierząt. Zagraniczne cyrki są obowiązane przedstawić porównywalne potwierdzenia ze swojego kraju, by móc prowadzić działalność na terenie Austrii.

⁸ Bundesgesetz über den Schutz der Tiere (Tierschutzgesetz – TSchG), Federalny Dziennik Ustaw I nr 118/2004, https://www.ris.bka.gv.at/Dokumente/Erw/ERV_2004_1_118/ERV_2004_1_118.pdf (dostęp: 3.08.2020 r.).

Grecja jako drugi kraj w Europie, po Bośni i Hercegowinie, zakazała udziału w przedstawieniach cyrkowych zarówno zwierząt dzikich, jak i domowych. Ustawa nr 4039, która weszła w życie w lutym 2012 r., przewiduje zakaz wykorzystywania jakichkolwiek gatunków zwierząt w każdego rodzaju spektaklach, pokazach rozrywkowych czy imprezach artystycznych⁹. Grecki parlament przyjął ustawę na skutek kampanii zatytułowanej „Grecja: kraj wolny od zwierząt cyrkowych”, prowadzonej od 2007 r. przez organizację ARCTUROS, zakończonej petycją obywatelską sprzeciwiającą się warunkom szkolenia zwierząt wykorzystywanych w pokazach cyrkowych¹⁰. W ślad za Grecją poszedł Cypr, gdzie zakaz wykorzystywania wszystkich gatunków zwierząt w programach cyrkowych uprawomocnił się po wielu latach starań organizacji prozwierzęcych i ekologicznych.

Większość państw członkowskich Unii Europejskiej wprowadziło już ograniczenia prawne dotyczące wykorzystywania dzikich bądź wszystkich zwierząt w pokazach cyrkowych. Jednak cyrki z państw, które pozostały bierne wobec tego tematu, mogą dalej przemieszczać się pomiędzy poszczególnymi krajami Unii Europejskiej oraz przeprowadzać występy ze zwierzętami tam, gdzie nie zostały one zakazane. Kwestię tę regulują przepisy rozporządzenia Komisji (WE) nr 1739/2005 z dnia 21 października 2005 r. ustanawiającego wymogi dotyczące zwierząt w odniesieniu do przemieszczania zwierząt cyrkowych pomiędzy Państwami Członkowskimi¹¹. Na podstawie rozporządzenia cyrki, by móc przemieszczać się między państwami Unii Europejskiej, powinny dokonać odpowiedniej rejestracji obejmującej samo przedsiębiorstwo cyrkowe, zwierzęta występujące w cyrku oraz występy gościnne. Zgodnie z art. 7 właściwy organ wydaje paszporty dla każdego zwierzęcia występującego na arenie bądź paszport zbiorowy dla ptaków czy gryzoni, a przedsiębiorca cyrkowy jest zobowiązany do ich należytej aktualizacji. Jednak na arenie międzynarodowej od kilku lat można również zaobserwować wzrastający sprzeciw wobec wykorzystywania zwierząt w pokazach rozrywkowych. Europejska Federacja Lekarzy Weterynarii (FVE) zrzeszająca na dzień dzisiejszy 40 krajów europejskich, której celem jest promowanie zdrowia i dobrostanu zwierząt, w czerwcu 2015 r. zaleciła wszelkim organom europejskim i krajowym, by zakazały one wykorzystywania dzikich ssaków w cyrkach wędrownych. Na poparcie tej prośby wskazano, że cyrki nie mają możliwości spełnić fizjologicznych, psychicznych i społecznych potrzeb zwierząt

⁹ Law No. 4039/2012, Government Gazette A 15, For home pets and stray pets and to protect animals from exploitation or use for profit, <https://digihome.eu/law-number-40392012-government-gazette-a-15-for-home-pets-and-stray-pets-and-to-protect-animals-from-exploitation-or-use-for-profit/> (dostęp: 14.08.2020 r.).

¹⁰ Zob. *Circus Without Animals*, <https://www.arcturos.gr/en/activities/circus-without-animals/> (dostęp: 15.08.2020 r.).

¹¹ Dz.Urz. UE L nr 279 z 2005 r., s. 47; dalej: rozporządzenie 1739/2005.

w nich przebywających¹². Dopóki jednak zakaz wykorzystywania w występach cyrkowych wszystkich zwierząt nie zostanie wprowadzony na terenie całej Unii Europejskiej, poszczególne państwa członkowskie, które wprowadziły takie regulacje wcieliły w życie w swoich porządkach krajowych, będąc zmuszone umożliwić przemieszczanie się cyrków wędrownych z innych państw po terytorium swojego kraju. W rezultacie tylko skoordynowane i stanowcze podejście Unii Europejskiej może wpłynąć na poprawę dobrostanu zwierząt i zagwarantować kres tego rodzaju rozrywki.

Na dzień dzisiejszy w Polsce swoją działalność prowadzi kilkanaście cyrków wykorzystujących w swoich spektaklach zwierzęta – zarówno dzikie, jak i domowe. Mimo że w opinii publicznej obserwuje się wzrastający sprzeciw wobec tresowania i występowania zwierząt w cyrkach¹³, to wciąż jesteśmy daleko w tyle za krajami, które bezwzględnie zakazały udziału zwierząt w tego typu pokazach rozrywkowych. Głównym aktem regulującym sytuację zwierząt w Rzeczypospolitej Polskiej jest ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o ochronie zwierząt¹⁴, gdzie w art. 17 ust. 1 czytamy, że: „Do tresury i pokazów dla celów widowiskowo-rozrywkowych mogą być wykorzystywane tylko zwierzęta urodzone i wychowane w niewoli i tylko takie, którym mogą być zapewnione warunki egzystencji stosowne do potrzeb danego gatunku”. Ustępy 2 i 3 stanowią, że tresura zwierząt wykorzystywanych do wspomnianych celów nie powinna powodować cierpienia ani zwiększać ich agresywności, a ust. 4 wprowadza zakaz zmuszania zwierząt do wykonywania takich czynności, które powodowałyby u nich ból bądź byłyby sprzeczne z ich naturą. Art. 15 ust. 2 u.o.z. stanowi o obowiązku nałożonym na organizatora występu, w którym biorą udział zwierzęta, polegającym na przygotowaniu scenariusza, który następnie powinien zostać zatwierdzony przez Głównego Lekarza Weterynarii. Jednak w prawie weterynaryjnym brak jest definicji legalnej pojęcia „występ”. Przyjmuje się, że jest to taki pokaz umiejętności zwierzęcia, który nie jest sprzeczny z jego naturą (art. 17 ust. 4), ale wykracza poza jego codzienne zachowanie¹⁵. We wspomnianej ustawie brak jest także definicji cyrku, choć niewątpliwie powyższe przepisy odnoszą się właśnie do tego rodzaju działalności. Art. 4 u.o.z. wprowadza natomiast definicję legalną menażerii objazdowej, która jest rozumiana jako: „przedsiębiorca wykonujący działalność w zakresie organizowania obwoźnych wystaw zwierząt”, a która na podstawie art. 17 ust. 5 u.o.z. jest zakazana.

¹² Federation of Veterinarians of Europe, FVE/013/pos/007, „*FVE position on the use of animals in travelling circuses*”, 2015, https://fve.org/cms/wp-content/uploads/FVE-position-on-the-travelling-circuses_adopted.pdf (dostęp: 15.08.2020 r.).

¹³ CBOS, Komunikat z badań nr 112/2018, *Postawy wobec zwierząt*, wrzesień 2018, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2018/K_112_18.PDF (dostęp: 15.08.2020 r.). Swój sprzeciw wobec takich praktyk wyraziło w 2013 r. 51% badanych, natomiast w 2018 r. aż 74% było przeciwnych.

¹⁴ Tekst jedn. Dz.U. z 2020 r., poz. 638; dalej: u.o.z.

¹⁵ Zob. Główny Inspektor Weterynarii, *Występy Zwierząt*, <https://www.wetgiw.gov.pl/nadzor-weterynaryjny/wystepy-zwierzat> (dostęp: 13.08.2020 r.).

Ustawodawca w sposób niekonsekwentny reguluje sytuację związaną z wykorzystywaniem zwierząt w dwóch wspomnianych rodzajach działalności. Działalność menażerii objazdowych jest wprost zabroniona w ustawie, a samo pojęcie zostało przez ustawodawcę zdefiniowane. Działalność cyrkowa jest w ustawie dopuszczona na mocy art. 18 ust. 1 stanowiącym, że: „zwierzęta wykorzystywane do celów rozrywkowych (...) mogą być przetrzymywane, hodowane i prezentowane jedynie w stadninach, cyrkach lub bazach cyrkowych (...) pod nadzorem Inspekcji Weterynaryjnej”, przy czym na próżno w ustawie szukać definicji cyrku. Rozporządzenie 1739/2005, które ustanawia wymogi dotyczące zdrowia zwierząt cyrkowych przemieszczających się pomiędzy państwami członkowskimi, w art. 2 ust. 1 stanowi, że cyrkiem jest zakład, który organizuje wędrownie pokazy bądź przedstawienia z udziałem jednego lub więcej zwierząt. Choć definicja ta została wprowadzona jedynie na potrzeby ww. rozporządzenia, to jak uznał Sąd Rejonowy w Zawierciu w wyroku z dnia 5 września 2019 r.: „w doktrynie wskazuje się jednak, że z uwagi na przynależność porządku prawnego Unii Europejskiej do naszego systemu prawnego należy (...) stosować definicję zawartą w art. 2 pkt 1 Rozporządzenia Komisji (WE) nr 1739/2005 (...)”¹⁶. Posiłkując się zatem wskazaną definicją, można zauważyć, że obie te działalności są do siebie podobne, zwłaszcza jeśli chodzi o cel, w którym wykorzystywane są zwierzęta. Z punktu widzenia adresata przyjęty sposób uregulowania tej materii w polskim porządku prawnym wydaje się bardzo niespójny. Wprawdzie można się zgodzić z *ratio legis* przemawiającym za zakazaniem działalności menażerii objazdowych, gdyż niewątpliwie ciągły transport zwierząt naraża je na stres i niewłaściwe warunki bytowe, jednak zważywszy na fakt, że zwierzęta wykorzystywane w cyrkach narażone są dokładnie na te same czynniki, a dodatkowo poddawane są ciągłej tresurze i występom przed publiką, powinny skłonić ustawodawcę do poddania działalności cyrkowej podobnym ograniczeniom. Należy przy tym zwrócić uwagę na fakt, iż w praktyce część cyrków przewozi nie tylko zwierzęta wykorzystywane w czasie spektaklu, które są objęte scenariuszem zatwierdzanym przez Głównego Inspektora Weterynarii, lecz także zwierzęta wystawiane jako eksponaty poza kulisami, które za dodatkową opłatą mogą być przez widzów podziwiane czy głaskane w czasie przerwy pomiędzy występami¹⁷. Wskazane spostrzeżenie jest zatem kolejnym argumentem przemawiającym za uznaniem obydwu wymienionych wyżej działalności za rodzajowo podobne.

W odniesieniu do art. 18 u.o.z. w praktyce pojawia się jeszcze jeden problematyczny aspekt, który dotyczy przetrzymywania bądź hodowania zwierząt

¹⁶ Wyrok Sądu Rejonowego w Zawierciu z dnia 5 września 2019 r., II W 1161/18, LEX nr 3033429.

¹⁷ Fundacja Viva, Raport: *Cyrki ze zwierzętami w Polsce*, wydany na podstawie materiałów zebranych przez aktywistów Fundacji Międzynarodowy Ruch Na Rzecz Zwierząt Viva podczas śledztw w cyrkach występujących w Polsce w okresie marzec–czerwiec 2016 r., s. 52, <https://www.cyrkbezzwierzat.pl/wp-content/uploads/2016/04/raport-cyrki.pdf> (dostęp: 28.12.2020 r.).

uznanych jako gatunki niebezpieczne przez podmioty prywatne, które usprawiedliwiają się faktem prowadzenia działalności cyrkowej. Wprawdzie przetrzymywanie zwierząt gatunków niebezpiecznych jest wprost zabronione w art. 73 ust. 1 ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody¹⁸, a wykaz tychże gatunków określa rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 3 sierpnia 2011 r. w sprawie gatunków zwierząt niebezpiecznych dla życia i zdrowia ludzi¹⁹, jednak przez wprowadzenie w art. 73 ust. 2 u.o.p. wyjątków od tego zakazu coraz częściej sądownictwo zмага się z próbami jego obchodzenia. Zgodnie bowiem z brzmieniem ust. 2 zakazem nie są objęte „ogrody zoologiczne, cyrki i placówki naukowe prowadzące badania nad zwierzętami (...)”. Mając powyższe na uwadze, by móc legalnie posiadać zwierzę niebezpieczne, można otworzyć własną działalność gospodarczą oraz uzyskać decyzję powiatowego lekarza weterynarii, i choć oczywiście wprowadzenie wyjątków od zakazu do porządku prawnego nie miało na celu stworzenia możliwości posiadania przez każdego obywatela zwierząt egzotycznych czy niebezpiecznych, a takie „posiadanie jako cyrk” jest opatrzone wieloma obostrzeniami, to media co jakiś czas informują o takich przypadkach.

Jako potwierdzenie powyższych rozważań można przytoczyć wydarzenia z ostatnich miesięcy, które odbiły się głośnym echem w prasie oraz *social mediach*. Na podstawie materiałów zgromadzonych w sprawie, która toczyła się m.in. przed Sądem Rejonowym w Zawierciu, ustalono, że pewien mężczyzna nabył z czeskiej hodowli pumę, którą następnie przetrzymywał w swoim domu oraz wokół posesji. Przed zakupem zwierzęcia mężczyzna zgłosił fakt rozpoczęcia działalności gospodarczej, która swym zakresem miała obejmować także działalność grup cyrkowych, a zwierzę zostało wpisane do rejestru zwierząt egzotycznych prowadzonego przez Starostwo Powiatowe w Jędrzejowie, gdzie jako cel posiadania zwierzęcia również wskazano działalność cyrkową. W sierpniu 2018 r. Powiatowy Lekarz Weterynarii przeprowadził kontrolę działalności mężczyzny, w wyniku której ustalono, że mężczyzna nie prowadzi działalności cyrkowej pod wskazanym w rejestracji adresem. Wprawdzie puma, jako zwierzę zaliczane do kategorii zwierząt niebezpiecznych dla życia i zdrowia ludzi zgodnie z załącznikami do rozporządzenia Rady (WE) nr 338/97 z dnia 9 grudnia 1996 r. w sprawie ochrony gatunków dzikiej fauny i flory²⁰, początkowo została uwzględniona w rejestrze zwierząt egzotycznych, ale mężczyzna następnie zmienił miejsce zamieszkania, nie zgłaszając faktu przetrzymywania zwierzęcia do starosty właściwego ze względu na nowe miejsce zamieszkania. Ponadto wykorzystywał zwierzę w sposób sprzeczny z regulacjami dotyczącymi prowadzenia działalności cyrkowej. Sąd uznał mężczyznę za winnego popełnienia wykroczenia polegającego na prezentowaniu zwierzęcia z kategorii zwierząt niebezpiecz-

¹⁸ Dz.U. z 2016 r., poz. 2134, z późn. zm.; dalej: u.o.p.

¹⁹ Dz.U. nr 173, poz. 1037.

²⁰ Dz.Urz. UE L nr 61 z 1997 r., s. 1.

nych dla życia i zdrowia ludzi poza miejscem wyznaczonym do organizowania takich prezentacji oraz w sposób niegwarantujący bezpieczeństwa osób przebywających w otoczeniu pumy²¹. W ocenie sądu celem nabycia pumy nie było prowadzenie działalności cyrkowej, a chęć posiadania zwierzęcia niebezpiecznego, niespotykanego, które wzbudzało spore zainteresowanie wśród społeczeństwa. Mężczyzna wielokrotnie wraz z pumą uczestniczył w wydarzeniach o charakterze charytatywnym, sesjach zdjęciowych, warsztatach dla dzieci, czy po prostu spacerował ze zwierzęciem ubranym w szelki i smycz, które z oczywistych względów nie stanowiły odpowiednich gwarancji bezpieczeństwa. Mając na uwadze fakt, że mężczyzna nie prowadził działalności cyrkowej oraz uwzględniając bezpieczeństwo zarówno zwierzęcia, jak i osób, w których towarzystwie zwierzę przebywało, sąd zadecydował o orzeczeniu przypadku pumy na rzecz Skarbu Państwa²², a po uprawomocnieniu się wyroku opiekę nad nią przejął ogród zoologiczny.

Przypadek opisany powyżej jest głośną, lecz nie jedyną próbą wykorzystania przepisów dotyczących prowadzenia działalności cyrkowych do legitymizowania posiadania zwierząt niebezpiecznych, czego przykładem może być także wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Krakowie. W wyroku WSA w Krakowie z dnia 5 kwietnia 2017 r. orzeczono o odmowie nadania weterynaryjnego numeru identyfikacyjnego działalności nadzorowanej, w którym sąd uznał, że podmiot deklarujący chęć rozpoczęcia działalności cyrkowej w rzeczywistości nie ma zamiaru jej prowadzić, ale „pragnie jedynie korzystać z przywileju zastosowania wyłączenia, o którym mowa w art. 73 ust. 2 u.o.p., celem nabywania i zbywania gatunków objętych ochroną gatunkową oraz zwierząt niebezpiecznych dla człowieka”²³.

W tym miejscu należy także zwrócić uwagę na zaniedbania w nadzorze nad przestrzeganiem przepisów dotyczących warunków utrzymywania zwierząt cyrkowych. Aktem prawnym regulującym tę kwestię jest rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 20 stycznia 2004 r. w sprawie minimalnych warunków utrzymywania poszczególnych gatunków zwierząt wykorzystywanych do celów rozrywkowych, widowiskowych, filmowych, sportowych i specjalnych²⁴, wydane na podstawie delegacji ustawowej zawartej w art. 17 ust. 8 u.o.z., a organem sprawującym nadzór nad sposobem utrzymywania zwierząt i zapewnienia im dobrostanu na podstawie wspomnianego rozporządzenia jest powiatowy lekarz weterynarii, którego obowiązkiem jest przeprowadzenie kontroli w miejscu przebywania cyrku, z której następnie każdorazowo jest sporządzany protokół

²¹ Wykroczenie z art. 37 ust. 1 w zw. z art. 18 ust. 1 i 2 u.o.z.

²² Wyrok Sądu Rejonowego w Zawierciu z dnia 5 września 2019 r., II W 1161/18, LEX nr 3033429.

²³ Wyrok Sądu Administracyjnego w Krakowie z dnia 5 kwietnia 2017 r., II SA/Kr 59/17, LEX nr 2291474.

²⁴ Dz.U. nr 16, poz. 166.

obejmujący stan zdrowia zwierząt, miejsce ich utrzymywania, warunki w jakich zwierzęta przebywają, a także informacje o tym, czy zwierzętom została zapewniona odpowiednia opieka weterynaryjna. Niestety, jak wskazują orzecznictwo oraz raporty organizacji walczących o prawa zwierząt, przepisy te nie są przestrzegane przez właścicieli będących w posiadaniu zwierząt wykorzystywanych do występów cyrkowych.

Z opisu stanu faktycznego zaistniałego w sprawie zakończonej wyrokiem Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Gliwicach z dnia 20 kwietnia 2018 r.²⁵ wynika, że Prokuratura Rejonowa na podstawie treści opinii biegłego sądowego z zakresu psychologii zwierząt wniosła o wydanie decyzji o odebraniu zwierząt, w następstwie czego wójt gminy na podstawie art. 7 ust. 1 pkt 3 u.o.z. orzekł o czasowym odebraniu zwierząt właścicielce cyrku oraz o przekazaniu ich pod opiekę ogrodu zoologicznego. Organ uznał tę decyzję za zasadną ze względu na niewłaściwe warunki przetrzymywania zwierząt, które nie spełniały wymogów wprowadzonych ww. rozporządzeniem. Wskazano, że niedźwiedź brunatny przebywał na zbyt małym wybiegu, który nie pozwalał mu na zaspokojenie minimalnych potrzeb fizycznych oraz psychicznych, ponadto stwierdzono u niego brak kłów, pazurów, poranione łapy oraz deformację kończyn, która uniemożliwiała mu prawidłowe poruszanie się. Mimo powyższego zwierzę było wykorzystywane do występów przed publicznością, choć z pewnością wiązało się to z jego dużym cierpieniem. Kolejno wskazano, że gady będące własnością cyrku były przetrzymywane w naczepie transportowej, gdzie nie miały dostępu do światła dziennego. W tym samym pomieszczeniu utrzymywane były gatunki gadów o różnych potrzebach klimatycznych, a także małe ssaki, co stanowiło złamanie przepisów zabraniających utrzymywania w bezpośrednim sąsiedztwie gatunków tworzących układ drapieżnik–ofiara. Żółwie były umieszczone w plastikowym pojemniku o zbyt małej powierzchni, wypełnionym niewielką ilością wody, na skutek czego zwierzęta nie miały możliwości ani wyjścia na suchy ląd, ani też spełnienia ich naturalnej potrzeby, jaką jest pływanie w wodzie. W podobnych warunkach był także przetrzymywany krokodyl nilowy, który był pozbawiony nawet możliwości pełnego rozprostowania ciała ze względu na wymiary pojemnika. W skardze skierowanej do Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego właścicielka zwierząt cyrkowych wniosła o uchylenie decyzji o odebraniu zwierząt, podkreślając, iż kontrole weterynaryjne przeprowadzane w różnych miejscowościach i każdorazowo przez innego powiatowego lekarza weterynarii nie wykazały żadnych uchybień ani tym bardziej niewłaściwego traktowania zwierząt. Niepokojący jest fakt, że w protokole kontroli wykonywanej na pięć dni przed odebraniem zwierząt również nie uwzględniono nieprawidłowych warunków przetrzymywania zwierząt ani stanu ich zdrowia zgodnego z prawdą. Niemożliwa jest bowiem w mojej

²⁵ Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Gliwicach z dnia 20 kwietnia 2018 r., II SA/Gl 1163/17, LEX nr 2502489.

ocenie, a także ocenie sądu tak szybka zmiana warunków bytowych zwierząt oraz tak nagle pogorszenie się ich zdrowia. Sąd oddalił skargę i utrzymał w mocy decyzję wójta gminy dotyczącą odebrania zwierząt cyrkowych, wskazując, że „sytuacja, w jakiej zwierzęta się znajdowały nie odpowiadała podstawowym standardom, wyznaczonym głównie ze względu na ochronę zdrowia zwierząt, określonym w rozporządzeniu Ministra Środowiska z dnia 20 stycznia 2004 r. w sprawie minimalnych warunków utrzymywania poszczególnych gatunków zwierząt wykorzystywanych do celów rozrywkowych, widowiskowych, filmowych, sportowych i specjalnych”. Sąd swoją ocenę oparł na zebranych w sprawie dowodach, w tym na protokołach sporządzanych przez lekarzy weterynarii, które jak sam wskazał, „nie zawsze są wiarygodne ze względu na czas oraz miejsce i sposób przeprowadzania kontroli (...)”.

Innym przykładem na zaniedbania ze strony organów odpowiedzialnych za przeprowadzanie kontroli jest sytuacja opisana w raporcie Fundacji Międzynarodowy Ruch Na Rzecz Zwierząt Viva²⁶, w której jeden z polskich cyrków rozstawił namiot oraz przyczepy ze zwierzętami w sąsiedztwie czteropasmowej, ruchliwej ulicy w Krakowie. Wybieg wielbłądów nie był odpowiednio zabezpieczony, a dodatkowo znajdował się w odległości kilku metrów od drogi²⁷, pomimo wyraźnego sprzeciwu wobec takich praktyk wyrażonego w art. 3 ust. 1 i 2 wyżej wspomnianego rozporządzenia, który stanowi, że w miejscu utrzymywania zwierząt należy zapewnić im ochronę przed zewnętrznymi czynnikami stresogennymi oraz że nie mogą one przebywać w „sąsiedztwie dróg o dużym natężeniu ruchu kołowego lub pieszego, obiektów przemysłowych lub gospodarczych (...)”. W posiadaniu cyrku znajdowały się także zwierzęta gospodarskie nieposiadające kolczyków wymaganych przepisami ustawy z dnia 2 kwietnia 2004 r. o systemie identyfikacji i rejestracji zwierząt²⁸, a dokonane wcześniej liczne kontrole nie doprowadziły do wykonania obowiązku związanego ze znakowaniem zwierząt. Na skutek tych i podobnych zaniedbań w nadzorze zwierzęta wykorzystywane w pokazach cyrkowych nie mogą liczyć na skuteczną ochronę prawną.

Należy także zwrócić uwagę, że zgodnie z art. 8 przedmiotowego rozporządzenia, w sprawach w nim nieuregulowanych mają zastosowanie przepisy rozporządzenia Ministra Środowiska z dnia 16 kwietnia 2003 r. w sprawie szczegółowych warunków dla chowu i hodowli poszczególnych grup zwierząt w ogrodach zoologicznych²⁹, co budzi wątpliwości natury praktycznej. Próżno szukać w pierwszym wskazanym rozporządzeniu skonkretyzowanych wymogów dotyczących wielkości wybiegu dla poszczególnych gatunków zwierząt oraz tego, jakie niezbędne elementy powinien on zawierać – zgodnie z odesłaniem należałoby zatem

²⁶ Fundacja Viva, Raport: *Cyrki ze zwierzętami w Polsce...*, s. 48–50.

²⁷ Zdjęcia wskazujące na prawdziwość opisanej sytuacji znajdują się na stronach 48–49 wspomnianego raportu.

²⁸ Tekst jedn. Dz.U. 2019 r., poz. 1149.

²⁹ Dz.U. nr 99, poz. 916.

kierować się wymogami wskazanymi w załączniku do rozporządzenia Ministra Środowiska z dnia 20 grudnia 2004 r. w sprawie warunków hodowli i utrzymywania poszczególnych grup gatunków zwierząt w ogrodzie zoologicznym³⁰. Na przykład, słoń afrykański utrzymywany w ogrodzie zoologicznym powinien mieć zapewniony wybieg zewnętrzny o wymiarach 150–200 m² (zależnie od płci zwierzęcia), 30–50 m² pomieszczenia wewnętrznego, a także powinien mieć zapewniony basen bądź sadzawkę błotną, natomiast tygrys wymaga wybiegu o powierzchni 50 m² oraz zainstalowania urządzeń do wspinania się. Nie trudno zauważyć brak praktycznej możliwości dostosowania przemieszczających się przedsiębiorstw cyrkowych do tak sformułowanych wytycznych. W konsekwencji zwierzęta tego samego gatunku wykorzystywane w cyrkach i utrzymywane w ogrodach zoologicznych podlegają *de facto* zróżnicowaniu pod względem minimalnych warunków przestrzennych, koniecznych do zapewnienia im prawidłowego funkcjonowania. Trudno zatem zgodzić się ze stwierdzeniem, że cyrki zapewniają dobrostan zwierząt będących w ich posiadaniu, skoro nie są w stanie spełnić wymagań przewidzianych odpowiednimi przepisami prawa.

Powyższe przykłady – od braku definicji legalnej cyrku, przez wykorzystywanie przepisów dotyczących działalności cyrkowej, do nabywania zwierząt niebezpiecznych i zaniedbania w nadzorze weterynaryjnym, po niekonsekwentnie sformułowane regulacje dotyczące przetrzymywania zwierząt wykorzystywanych w cyrkach – pokazują skalę zlekceważenia dotyczącą legislacji na szczeblu ogólnokrajowym. Należy jednak zauważyć pozytywne działania podejmowane w tym zakresie przez władze lokalne. Pomimo stwierdzenia w orzecznictwie sądów administracyjnych niezgodności z prawem zarządzenia, które ogólnie zakazuje organizowania przedstawień cyrkowych z udziałem zwierząt na terenach stanowiących mienie lub pozostających w zarządzie danej gminy jako ograniczające swobodę działalności gospodarczej³¹, to istnieją instrumenty prawne pozwalające skutecznie ograniczyć działalność cyrkową. Zgodnie z orzecznictwem nie funkcjonują bowiem przepisy prawa materialnego stanowiące podstawę potencjalnych roszczeń o najem nieruchomości należącej do gminy, jak również żaden przepis nie nakłada na gminy obowiązku wynajęcia gruntu z przeznaczeniem na określoną działalność, czy też w precyzyjnie określonym celu – w tym także organizacji przedstawienia cyrkowego z udziałem zwierząt³². Ponadto ograniczenia swobody działalności gospodarczej nie stanowi uchwała rady gminy wzywająca do niewynajmowania nieruchomości gminnych na tego rodzaju pokazy, nie ma ona bowiem charakteru aktu prawa miejscowego, a stanowi jedynie

³⁰ Dz.U. nr 5, poz. 32.

³¹ Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego we Wrocławiu z dnia 25 października 2016 r., II SA/Wr 372/16, LEX nr 2176046; wyrok WSA we Wrocławiu z dnia 25 października 2016 r., II SA/Wr 391/16, LEX nr 2228351.

³² Postanowienie Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Gdańsku z dnia 24 stycznia 2019 r., II SA/Gd 868/18, LEX nr 2611554.

niewiązący wyraz sprzeciwu organu³³ – co może jednak wpływać na ostateczne decyzje podejmowane w konkretnych stanach faktycznych podczas ubiegania się o wynajem terenu gminnego w celu rozstawienia namiotu i przyczep cyrkowych.

Należy zauważyć, że inicjatywy władz lokalnych mające na celu ograniczenie występów cyrków wykorzystujących zwierzęta spotykają się z pozytywnym odbiorem społecznym. Badanie przeprowadzone na reprezentatywnej próbie 500 mieszkańców przez Pracownię Badań SOMA w Toruniu wykazały, że około 71% respondentów opowiada się przeciwko udostępnianiu terenów miejskich właścicielom cyrków ze zwierzętami. Przeciwnicy takich pokazów, argumentując swoją decyzję, wskazywali przede wszystkim na niewłaściwe traktowanie zwierząt w cyrkach i wyrażali sprzeciw wobec ich tresowania, jak również uznawali obecność wydarzeń cyrkowych za mającą negatywny wpływ na wizerunek miasta, a sam cyrk za przestarzałą formę rozrywki. Zwrócili oni także uwagę na potencjalne problemy związane z zapewnieniem bezpieczeństwa widzom. Co więcej, brak akceptacji dla organizacji cyrków ze zwierzętami był większy wśród ludzi mających wiedzę o podjętych w innych miastach decyzjach o niewynajmowaniu ich organizatorom miejskich terenów³⁴, co pokazuje istotność działań podejmowanych nawet w sferze symbolicznej, takich jak wspomniana wyżej uchwała rady gminy wzywająca do niewynajmowania nieruchomości gminnych na tego rodzaju pokazy.

W dziejach szeroko pojmowanej rozrywki pokazy z udziałem zwierząt zajmują znamienite miejsce. Od początku istnienia naszej cywilizacji człowiek chciał udowodnić swoją dominację nad zwierzętami, zmuszając je do walk na arenie, wykonywania sztuczek i bycia uległymi podczas długotrwałej tresury. Jednak z biegiem lat można zaobserwować daleko idące zmiany w myśli społecznej. Zwierzęta stają się często towarzyszami, członkami rodziny, a niewątpliwie zaczynają być postrzegane jako istoty żywe, odczuwające ból i cierpienie podobnie do ludzi³⁵. Silne naciski ze strony społeczeństwa zaczynają odnajdywać odzwierciedlenie w przepisach prawa stanowionego. Niestety osoby zawodowo związane z tresurą dzikich zwierząt, czy te będące właścicielami cyrków wciąż zaparcie stoją na stanowisku jakoby obecność zwierząt w występach

³³ Postanowienie Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Łodzi z dnia 6 lipca 2016 r., III SA/Łd 422/16, LEX nr 2089589; postanowienie Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 4 stycznia 2017 r., I OSK 2778/16, LEX nr 2256023.

³⁴ Badanie wykonane w dniach 18–22 lutego 2016 r. przez Pracownię Badań SOMA w Toruniu na próbie reprezentatywnej 500 mieszkańców w ramach konsultacji społecznych dla Urzędu Miasta Torunia. Zob. Miasto Toruń, Raport: *Cyrk, ze zwierzętami czy bez?*, Konsultacje społeczne w sprawie udostępniania terenów gminnych właścicielom cyrków organizującym występy z udziałem zwierząt, 2016, https://www.konsultacje.torun.pl/sites/default/files/pictures/ks_cyrk_2016_raport.pdf (dostęp: 14.08.2020 r.).

³⁵ Z. Snelwska-Stempień, *Bestia na arenie cyrkowej – zjawisko nowego cyrku jako przykład zmian w relacjach pomiędzy człowiekiem a zwierzęciem*, „Edukacja Humanistyczna” 2013, nr 2(29).

cyrkowych była nierozłącznym elementem sztuki cyrkowej, podkreślając walory rozrywkowe i edukacyjne tego założenia. Nietrudno się dziwić takim praktykom, skoro dla większości z tych osób działalność cyrkowa jest jedynym źródłem dochodów.

Odmienne zdanie odnośnie do walorów edukacyjnych wyraził w uchwale z dnia 27 marca 2015 r. Komitet Psychologii Polskiej Akademii Nauk³⁶, w której wprost zostało wyrażone poparcie dla działań podejmowanych w celu wyeliminowania obecności zwierząt w działalności cyrków. W uzasadnieniu uchwały, poza kwestiami niehumanitarnych sposobów tresury czy przetrzymywania zwierząt, wskazano, że „spektakle cyrkowe z udziałem zwierząt są pozbawione walorów edukacyjnych, a także potencjalnie szkodliwe dla procesu wychowania młodych ludzi”. Powołano się na fakt, że dzieci podczas spektaklu obserwują nienaturalne zachowania zwierząt, do których są one zmuszane, a następnie oglądają je na ciasnych wybiegach lub w klatkach, co może w konsekwencji przyczyniać się do utwierdzenia w nich przekonania, że nie ma niczego niewłaściwego w takim traktowaniu zwierząt. Ukierunkowanie nauki dziecka na rozwijanie w nim poszanowania środowiska naturalnego jest także jednym z zobowiązań, których podjęło się państwo polskie jako sygnatariusz Konwencji o prawach dziecka ONZ³⁷. Ponadto choć prowadzone badania i obserwacje zwierząt służą przede wszystkim zaspokojeniu interesów człowieka, to powinny one się skupiać również na aspekcie poznawczym w zakresie odpowiedniej o nie dbałości. Powinno zważać się na to, czego one potrzebują, i uczyć, w jaki sposób te potrzeby zaspokajać, tak aby móc wspólnie koegzystować – szczególnie w dobie wzmożonej świadomości dotyczącej ochrony środowiska.

Cyrk z udziałem tresowanych zwierząt traktowany jako rozrywka istnieje jedynie przez wzgląd na nas. Argument, że taka działalność jest potrzebna ze względu na jej cele rozrywkowe nie wydaje się wystarczająco istotny, by uzasadniać ich cierpienie i karygodne warunki przetrzymywania³⁸. W czasie trwania występów zwierzęta są zmuszane do wykonywania sztuczek często przy użyciu ostro zakończonych haków czy pejczy. Nienaturalne pozy, jakie przyjmują na arenie, przekładają się na zaburzenia motoryczne, częste urazy, co dla części zwierząt kończy się kalectwem bądź z braku odpowiedniej opieki weterynaryjnej nawet śmiercią. Należy w tym miejscu przytoczyć słowa brytyjskiego zoologa Desmonda Johna Morrisa, które wydają się być współcześnie jeszcze bardziej aktualne niż trzy dekady temu, kiedy to zostały opublikowane. We wstępie

³⁶ Uchwała Komitetu Psychologii PAN z dnia 27 marca 2015 r. w sprawie poparcia działań podejmowanych w celu ograniczenia wykorzystywania zwierząt w działalności rozrywkowej prowadzonej w cyrkach. Zob. <https://www.cyrkbezzwierzat.pl/wp-content/uploads/2016/04/Uchwa%C5%82a%20Komitetu%20Psychologii%20PAN.pdf> (dostęp: 7.08.2020 r.).

³⁷ Art. 29 lit. e Konwencji o prawach dziecka przyjętej przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r. (Dz.U. z 1991 r., nr 120, poz. 526).

³⁸ D. DeGarzia, *Prawa zwierząt...*, s. 128–130.

do książki dotyczącej wykorzystywania zwierząt w rozrywce napisał, że: „Uważanie za zabawne oglądanie dzikich zwierząt zmuszanych do zachowywania się jak niezdarne zwierzęta albo pasjonowanie się obserwowaniem groźnych zwierząt zredukowanych do służalczych tchórzy przez strzelającego batem tresera jest prymitywne i średniowieczne. Wywodzi się ze starej idei, mówiącej o tym, że jesteśmy jako ludzie czymś nadrzędnym wobec innych gatunków i mamy prawo nad nimi dominować”³⁹. Dziś, dzięki bardzo rozwiniętej technologii mamy dostęp do praktycznie nieskończonej ilości wartościowych rozrywek, materiałów edukacyjnych oraz programów przyrodniczych, które w bezpieczny dla zwierząt sposób ukazują bogactwo ich świata.

Z dużym prawdopodobieństwem osoby, które oglądają poczynania zwierząt na arenie z uśmiechem na twarzy, nie zdają sobie sprawy z tego, jak wygląda tresura zwierząt oraz warunki, w jakich one żyją. Hałas, światła, stres, ból i strach to czynniki, które na co dzień im towarzyszą. W ciasnych klatkach przemieszczają się co kilka dni przez większą część roku między miastami tylko po to, by przez chwilę być uciechą dla publiki, choć pewne jest, że nie wpływa to pozytywnie na ich dobrostan. Społeczeństwo musi sobie zdać sprawę z tego, że zwierzęta jako istoty podobne do człowieka są zdolne do odbierania bodźców z otoczenia⁴⁰ i niewłaściwe jest traktowanie ich wyłącznie w sposób przedmiotowy. Zwierzęta na wolności żyją w złożonych strukturach społecznych, mają naturalnych wrogów i nie są przystosowane do tego, by permanentnie tłumić w sobie instynkty, zatem ich wykorzystywanie w cyrkach nie tylko jest problemem dla ich behawioralnych i fizycznych potrzeb, lecz także kwestią bezpieczeństwa publicznego. Zwierzęta, które kierują się instynktem, potrafią być nieprzewidywalne i niebezpieczne dla człowieka. W cyrkach działających na terenie Unii Europejskiej w ciągu ostatnich dwudziestu lat odnotowano ponad 300 wypadków z udziałem prawie siedmiuset dzikich zwierząt⁴¹, czemu trudno się dziwić ze względu na to, że będący na terenie miasta przez kilka dni cyrk nie ma możliwości wybudowania odpowiednich zabezpieczeń.

Amerykański prawnik i obrońca zwierząt Gary Francione zarzuca aktualnemu prawodawstwu brak jednoznacznego określenia statusu zwierząt, co prowadzi do ich praktycznie bezgranicznej eksploatacji na wielu płaszczyznach. Dla stworzenia i zachowania odpowiedniego poziomu zwierzęcego dobrostanu niezbędna jest rewolucja ludzkiej natury, która być może będzie miała szansę

³⁹ D. Morris, *Wstęp*, (w:) W. Johnson, *The Rose-Tinted Menagerie*, London 1990.

⁴⁰ Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 12 marca 2019 r., II OSK 1066/17, LEX nr 2657280.

⁴¹ Eurogrup for Animals, *Wild animals in EU circuses – problems, risks and solutions*, 2017, https://www.aap-primadomus.org/uploads/inline-files/171011%20E4A-Circus_Report-final.pdf (dostęp: 17.08.2020 r.).

przerodzić się w stosowne regulacje prawne, które znacznie ulepszą ustawy o prawach zwierząt⁴².

W maju 2020 r. do pierwszego czytania w komisjach sejmowych został skierowany poselski projekt ustawy o zmianie ustawy o ochronie zwierząt⁴³, na skutek którego w art. 17 po ustępie pierwszym miały zostać dodany ust. 1a zabraniający wykorzystywania w celach widowiskowych zwierząt wolno żyjących, z wyjątkiem ogrodów zoologicznych lub podobnych miejsc służących do obserwacji zwierząt. Projekt nowelizacji ustawy wprowadza również zakaz „organizowania i prowadzenia występów cyrkowych z udziałem zwierząt lub podobnych pokazów, związanych z wykorzystywaniem zwierząt w celach rozrywkowych”. W uzasadnieniu wskazano, że cyrki nie są w stanie zapewnić zwierzętom warunków odpowiednich do zaspokojenia ich potrzeb, wytknięto również fakt niedostatecznej opieki weterynaryjnej dla zwierząt cyrkowych, które w związku z ciągłym transportem i tresurą dotyka wiele schorzeń, a także podniesiono brutalność narzędzi wykorzystywanych do układania zwierząt. Zwrócono także uwagę, na nagminne łamanie rozporządzenia Ministra Środowiska z dnia 20 grudnia 2004 r. w sprawie warunków hodowli i utrzymywania poszczególnych grup gatunków zwierząt w ogrodzie zoologicznym oraz rozporządzenia Ministra Środowiska z dnia 3 sierpnia 2011 r. w sprawie gatunków zwierząt niebezpiecznych dla życia i zdrowia ludzi.

Wspomniany projekt zakładający wprowadzenie zakazu wykorzystywania wszystkich gatunków zwierząt w działalności cyrkowej, bez wątpienia daje nadzieję na ukrócenie tej formy rozrywki i znaczną poprawę dobrostanu zwierząt. Choć brak jest pewności, że nie zostanie on odrzucony ani że zostanie on przyjęty w przedstawionym brzmieniu, to z pewnością jest on swoistą odpowiedzią na naciski społeczne od pewnego czasu wyrażane w tej kwestii. Prawo zwierząt zdaje się być dziedziną coraz częściej wplataną zarówno w myśl społeczną, jak i w prace legislacyjne na świecie oraz w Polsce, co stanowi idealne warunki i podłoże do stworzenia solidnego aktu prawnego zawierającego konstrukcje, które są w stanie zagwarantować rzeczywisty dobrobyt zwierząt.

REFERENCES

- Bostock F. C., *The training of wild animals*, The Century Co., New York 1903, <https://www.gutenberg.org/files/61589/61589-h/61589-h.htm?fbclid=IwAR1VcSF6N1bWdMOhbLmHDFUbXK8aOLX6EoINFcl7FLWwONN2z3hjXKrIV3s> (dostęp: 13.08.2020 r.)
- Court A., *Wild Circus Animals*, London 1954

⁴² N. Łukaszewicz, *Prawa zwierząt w kontekście społeczeństwa obywatelskiego i przeobrażeń cywilizacyjnych*, Łódź 2010.

⁴³ Poselski projekt ustawy o zmianie ustawy o ochronie zwierząt, druk sejmowy IX kadencji, nr 378, z dnia 12 grudnia 2019 r.

- DeGrazia D., *Prawa zwierząt. Bardzo krótkie wprowadzenie*, Kraków 2014
- Eurogrup for Animals, *Wild animals in EU circuses – problems, risks and solutions*, 2017
- Federation of Veterinarians of Europe, FVE/013/pos/007, “*FVE position on the use of animals in travelling circuses*”, 2015, https://fve.org/cms/wp-content/uploads/FVE-position-on-the-travelling-circuses_adopted.pdf (dostęp: 15.08.2020 r.)
- Franc T., *Kilka uwag o ochronie zwierząt wykorzystywanych w cyrkach*, „Przegląd Prawno-Ekonomiczny” 2019, nr 1(46)
- Hughes R., *Rzym*, Warszawa, 2013
- Łukaszewicz N., *Prawa zwierząt w kontekście społeczeństwa obywatelskiego i przeobrażeń cywilizacyjnych*, Łódź 2010
- Morris D., *Wstęp*, (w:) W. Johnson, *The Rose-Tinted Menagerie*, London 1990
- Snelewska-Stępień Z., *Bestia na arenie cyrkowej – zjawisko nowego cyrku jako przykład zmian w relacjach pomiędzy człowiekiem a zwierzęciem*, „Edukacja Humanistyczna” 2013, nr 2(29)

Źródła internetowe

- Bielak M., *Tresura w cyrkach*, 2018, <http://animalus.eu/tresura-w-cyrkach/> (dostęp: 28.12.2020 r.)
- CBOS, Komunikat z badań nr 112/2018, *Postawy wobec zwierząt*, wrzesień 2018 r., https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2018/K_112_18.PDF (dostęp: 28.12.2020 r.)
- Circus Without Animals*, <https://www.arcturos.gr/en/activities/circus-without-animals/> (dostęp: 15.08.2020 r.)
- Fundacja Viva, Raport: *Cyrki ze zwierzętami w Polsce*, 2016, <https://www.cyrkbezzwierzat.pl/wp-content/uploads/2016/04/raport-cyrki.pdf> (dostęp: 28.12.2020 r.)
- Główny Inspektor Weterynarii, *Występy zwierząt*, <https://www.wetgiw.gov.pl/nadzor-weterynaryjny/wystepy-zwierzat> (dostęp: 28.12.2020 r.)